

4. Zagadnienie prawdy

Andrzej Wiśniewski

Andrzej.Wisniewski@amu.edu.pl

Wstęp do filozofii

Materiały do wykładu

2015/2016

Metafizyczne i epistemologiczne pojęcia prawdziwości

(1) Euzebiusz jest prawdziwym mężczyzną.

- Mówimy tutaj, że Euzebiusz ma te cechy, których wymagamy od „wzorcowego” mężczyzny; orzekamy coś o samym Euzebiuszu.

☛ **prawda w sensie metafizycznym**
≈ zgodność z wzorcem

Metafizyczne i epistemologiczne pojęcia prawdziwości

(2) Zdanie „Euzebiusz jest mężczyzną” jest prawdziwe.

(2) Sąd wyrażany przez zdanie „Euzebiusz jest
mężczyzną” jest prawdziwy.*

- Mówimy tutaj coś o zdaniu lub sądzie, a nie o
Euzebiuszu.

☛ **prawda w sensie epistemologicznym:**
dotyczy poznania, a nie rzeczy. **Problem**
polega na tym, czym ona jest.

Metafizyczne i epistemologiczne pojęcia prawdziwości

- Prawdy w sensie epistemologicznym nie możemy utożsamiać z prawdą w sensie metafizycznym.
  - Może się zdarzyć, że zdanie *Euzebiusz jest mężczyzną* jest prawdziwe, a jednocześnie Euzebiusz nie jest prawdziwym mężczyzną.
- Dalej będziemy mówili wyłącznie o prawdziwości w sensie epistemologicznym.
- Przyjmujemy następującą konwencję: prawdziwości nie orzekamy o wrażeniach, spostrzeżeniach i wyobrażeniach. Tutaj mamy inne słowa: *wierne, trafne, adekwatne, etc.*

Realistyczne i antyrealistyczne teorie prawdy

- Współczesne teorie prawdy można podzielić na:
  - *realistyczne i*
  - *antyrealistyczne.*
- Teorie realistyczne można najogólniej określić jako nawiązujące do sformułowanej przez Arystotelesa *klasycznej definicji prawdy.*
- Arystoteles określa prawdę następująco:
  - *Jest fałszem powiedzieć o tym, co jest, że nie jest, lub o tym, co nie jest, że jest; jest prawdą powiedzieć o tym, co jest, że jest, lub o tym, co nie jest, że nie jest.*

Klasyczne pojęcie prawdy

- Św. Tomasz z Akwinu podaje określenie:
  - *Veritas est adaequatio rei et intellectus*

co można przetłumaczyć jako:

- *Prawda jest zgodnością [treści] myśli z tym, do czego się ona odnosi.*
- Istotę klasycznej definicji prawdy najczęściej wyraża się tak:
  - *Prawda jest to zgodność z rzeczywistością.*
- Rozumiejąc prawdę w sensie definicji klasycznej, rzecz jasna stajemy na stanowisku realistycznym w teorii prawdy.

Nośniki prawdy

- Prawdziwość w sensie klasycznym to zgodność z rzeczywistością.
- Ale zgodność *czego*? Co jest *nośnikiem* prawdy? Niestety, mamy tu różne stanowiska:
  - [pojęcie]
  - » myśl
  - » treść myśli
  - » sąd w sensie psychologicznym
  - » sąd w sensie logicznym
  - » zdanie
  - » przekonanie
  - » twierdzenie
  - » etc.

Klasyczne pojęcie prawdy

- Dla potrzeb tego wykładu przyjmijmy, że nośnikami prawdy i fałszu są **zdania oznajmujące**. Problem, który pozostaje, to zagadnienie, jak rozumieć termin „zgodność” w formule *zgodność zdania z rzeczywistością*.
- Z podobnym problemem będziemy się borykać także wówczas, gdy za nośniki prawdy uznamy coś innego niż zdania.

Klasyczne pojęcie prawdy

- Najprostsze rozwiązanie: sformułujmy definicję nie używając terminu „zgodność”.
- Możliwości jest wiele; my skorzystamy tu ze sformułowania **Kazimierza Ajdukiewicza** (1890-1963):

Zdanie p jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy zdanie p stwierdza, że jest tak a tak, i rzeczywiście jest tak a tak.

Uwaga dla purystów: Ajdukiewicz mówił o prawdziwości myśli, a nie zdania.

Klasyczne pojęcie prawdy

- Gdy takie rozwiązanie nas nie zadowala, możemy się zwrócić o pomoc do logików.

Tarski Services

Klasyczne pojęcie prawdy

- Polski logik **Alfred Tarski** (1901-1983) pokazał, jak w ścisły sposób zdefiniować klasyczne pojęcie prawdy.
  - *Koszt*: wymaga to wprowadzenia szeregu pojęć pomocniczych.
  - *Ograniczenia*: ściśle rzecz biorąc, metodę Tarskiego możemy zastosować tylko do pewnych języków sztucznych, stworzonych na potrzeby logiki czy matematyki, lub też do pewnych fragmentów języka naturalnego, spełniających określone warunki.

Uwaga dla kognitywistów: konstrukcja Tarskiego zostanie przedstawiona na wykładzie z „Logiki II”.

Wybrane własności prawdy rozumianej klasycznie

- Każde sensowne zdanie oznajmujące jest albo prawdziwe, albo fałszywe. Tym, co decyduje o (rozumianych klasycznie) wartościach logicznych zdań - ich prawdziwości i fałszywości - są **fakty**: dla każdego zdania sensownego albo istnieje fakt, który je „uprawdzwia”, albo taki fakt nie istnieje.

Wybrane własności prawdy rozumianej klasycznie

- Ponieważ, być może, istnieją fakty, które są niedostępne naszemu poznaniu, dopuszczona jest możliwość, że niektóre zdania prawdziwe mogą nie być *rozpoznawalne jako prawdziwe*.
- Nie zmienia to jednak tego, że zdania te *są* prawdziwe.

Wybrane własności prawdy rozumianej klasycznie

- Klasycznie rozumiana wartość logiczna zdania - jego prawdziwość lub fałszywość - **nie zależy** od okoliczności jego użycia, takich jak miejsce, czas i osoba.
  - Tym, co zależy od okoliczności, nie jest wartość logiczna zdania, lecz *opinia* na temat jego wartości logicznej.
  - Opinia na temat wartości logicznej zdania może być trafna lub nie, jednakże nie ma to wpływu na samą wartość logiczną rozważanego zdania.

Konwencja **T**

- Dla każdego konkretnego zdania p z klasycznej definicji prawdy wynika zdanie o schemacie:
(T) *Zdanie „ p ” jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy p .*
- [Schemat **T** nie jest definicją prawdy. Natomiast jego podstawienia są konsekwencjami definicji prawdy.]
- *Przykład:* Niech p będzie zdaniem *Jaś lubi Małgosię*. Jako szczególny przypadek schematu **T** dostajemy:
Zdanie „Jaś lubi Małgosię” jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy Jaś lubi Małgosię.
- *Przykład:* Niech p będzie zdaniem *Polska jest w ruinie*. Dostajemy:
Zdanie „Polska jest w ruinie” jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy Polska jest w ruinie.

Klasyczna definicja prawdy nie dostarcza kryterium prawdy

Zdanie „Jaś lubi Małgosię” jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy Jaś lubi Małgosię.

- Powyższe zdanie nie przesądza, czy Jaś lubi Małgosię, czy nie. Mówi ono jedynie, że dla prawdziwości zdania „*Jaś lubi Małgosię*” **potrzeba i wystarcza**, aby Jaś lubił Małgosię. Czy tak jest, musimy się przekonać stosując wiarygodne metody czy kryteria.
- Sama klasyczna definicja prawdy **nie dostarcza kryterium prawdy**.

Wybrane zarzuty stawiane klasycznej definicji prawdy

- *Zarzut*: Klasyczna definicja prawdy *jest nieścista i nie da się uściślić*.
  - *Odpowiedź*: logika pokazuje, że można to zrobić.
  - Oczywiście za pewną cenę 😊

Tarski Services

Wybrane zarzuty stawiane klasycznej definicji prawdy

- *Zarzut:* Klasyczna definicja prawdy *jest bezużyteczna*, albowiem o żadnym zdaniu nie możemy wiedzieć, czy jest ono zgodne z rzeczywistością, czy też nie.
- A zatem nie możemy wiedzieć, które zdania są prawdziwe w sensie klasycznym.
- Rozumowano (między innymi) tak:
  - Klasyczna definicja prawdy nie dostarcza kryterium prawdy.
  - Aby ustalić, czy zdanie jest prawdziwe, potrzebujemy jednak wiarygodnego kryterium prawdy.
  - Jednakże nie możemy ustalić, co jest wiarygodnym kryterium prawdy.
  - O niemożności ustalenia wiarygodnego kryterium prawdy mówili już w starożytności filozofowie ze szkoły *sceptyków*.

Argumentacja sceptyka

„Pośród tych, którzy się zajmowali sprawą kryterium, orzekli jedni [...], że ono jest, drudzy, że go nie ma [...], my zaś znowu powstrzymaliśmy się od wyrokowania [...]. O tym więc sporze muszą chyba powiedzieć, że albo jest, albo nie jest możliwy do rozstrzygnięcia. [...] jeżeli zaś jest możliwy do rozstrzygnięcia, to niechże powiedzą, jakim cudem da się rozstrzygnąć, bo przecież nie mamy żadnego uznanego kryterium i nie wiemy w ogóle, zali ono jest, lecz go dopiero dociekamy. A dalej, ażeby rozstrzygnąć ów spór w sprawie kryterium, musimy mieć powszechnie uznane kryterium, przy którego pomocy moglibyśmy go rozstrzygnąć, ażebyśmy jednak mieli powszechnie uznane kryterium, musi być pierwaj rozstrzygnięty spór w jego sprawie; w ten sposób rzecz popada we wzajemną kołowaciznę i znalezienie kryterium staje się niepodobieństwem, ponieważ z jednej strony nie pozwalamy im go sobie po prostu zakładać, a z drugiej strony, jeśliby chcieli osądzić kryterium przy pomocy kryterium, zapędzamy ich w nieskończoność.”

Sextus Empiryk (III n.e.), *Zarysy pirrońskie*

[Twórcą sceptycyzmu był [Pirron](#) (376-286? p.n.e.)]

Argumentacja sceptyka

Założenia sceptyka:

- Aby wiedzieć, że zdanie jest prawdziwe, musimy odwołać się do jakiegoś wiarygodnego kryterium prawdy, o którym wiemy, że jest ono wiarygodne.
- Wiemy, że kryterium prawdy **K** jest wiarygodne tylko wtedy, gdy wiemy, że zdanie „Kryterium **K** jest wiarygodne” jest prawdziwe.

Argumentacja sceptyka (rekonstrukcja):

*Przypuśćmy, że odwołujemy się do jakiegoś kryterium prawdy K. Otóż, powiada sceptyk, **nie możemy wiedzieć, że** kryterium K jest wiarygodne, albowiem:*

*...nie możemy wiedzieć, że kryterium **K** jest wiarygodne, albowiem:*

- Aby wiedzieć, że kryterium **K** jest wiarygodne, musimy wiedzieć, że zdanie „Kryterium **K** jest wiarygodne” jest prawdziwe.
- W tym celu musimy się odwołać do jakiegoś wiarygodnego kryterium prawdy, o którym wiemy, że jest ono wiarygodne.
- Z oczywistych powodów nie możemy skorzystać z kryterium **K**. Tak więc potrzebujemy nowego wiarygodnego kryterium prawdy **K**₁, o którym – a jakże! – musimy wiedzieć, że jest wiarygodne.
- Aby to wiedzieć, potrzebujemy jednak kolejnego nowego kryterium prawdy **K**₂, które jest wiarygodne i o którym wiemy, że jest wiarygodne. Aby to wiedzieć, potrzebujemy kryterium prawdy **K**₃, które .... I tak w nieskończoność.

Analiza argumentacji sceptyka

Sceptyk korzysta m.in. z przesłanek:

1. Aby wiedzieć, że zdanie jest prawdziwe, musimy odwołać się do jakiegoś wiarygodnego kryterium prawdy, o którym wiemy, że jest ono wiarygodne.
2. Wiemy, że kryterium **K** jest wiarygodne tylko wtedy, gdy wiemy, że zdanie „Kryterium **K** jest wiarygodne” jest prawdziwe.

których *nie musimy przyjmować*, jako że to, co zostało wyżej napisane **fioletową** czcionką, jest wątpliwe.

Dlaczego? Zapraszam na wykład ☺

⇒ A zatem nie musimy też przyjmować konkluzji sceptyka.

Zdanie w ramce jest fałszywe.

[$\Leftrightarrow$ czytamy: wtedy i tylko wtedy, gdy]

Zdanie „Zdanie w ramce jest fałszywe” **jest prawdziwe**

$\Leftrightarrow$ zdanie w ramce jest fałszywe.

- podstawienie schematu T

Zdanie w ramce jest fałszywe $\Leftrightarrow$

zdanie „Zdanie w ramce jest fałszywe” **jest fałszywe.**

- prosta obserwacja

Tak więc:

Zdanie „Zdanie w ramce jest fałszywe” **jest prawdziwe**

$\Leftrightarrow$

zdanie „Zdanie w ramce jest fałszywe” **jest fałszywe.**

SPRZECZNOŚĆ !!!

Kolejny zarzut przeciwko klasycznej definicji prawdy: paradoks kłamcy

- Mówiono zatem tak: klasycznej definicji prawdy nie należy przyjmować, bo gdy to zrobimy, w systemie wiedzy pojawi się sprzeczność – a to jest katastrofą, jako że ze sprzeczności wynika każde zdanie (a zatem również dowolny nonsens).
- Paradoks kłamcy jest jedną z tzw. *antynomii semantycznych*. W rozumowaniu korzystamy m.in. z podstawienia schematu **T**, będącego konsekwencją klasycznej teorii prawdy.

Kolejny zarzut przeciwko klasycznej definicji prawdy: paradoks kłamcy

- Paradoks kłamcy powstaje jednak głównie z tego powodu, że rozważamy zdania „samoodnośne”, tj. takie, które orzekają swoją wartość logiczną (np. „Zdanie w ramce jest fałszywe”).
- Gdy rozróżnimy *język przedmiotowy* i *metajęzyk*, oraz założymy, że sensowne zdania o wartościach logicznych zdań języka przedmiotowego muszą być sformułowane w metajęzyku tego języka, paradoks kłamcy zostanie „zablokowany”.
- Takie właśnie rozwiązanie przyjął Tarski w swojej teorii prawdy.

- Idea „zgodności z rzeczywistością”, leżąca u podstaw realistycznych teorii prawdy, jest w przypadku klasycznej definicji prawdy rozumiana w duchu „całkowitej zgodności”. Warto wspomnieć, że w niektórych realistycznych teoriach prawdy oprócz (lub zamiast) klasycznej definicji prawdy pojawia się również idea „podobieństwa do prawdy” (ang. *truthlikeness*), rozumiana – mówiąc najogólniej – jako częściowa zgodność z rzeczywistością.
- Wątku tego nie będę jednak (teraz) rozwijał.

- Zarzuty kierowane pod adresem klasycznej definicji prawdy oraz trudności, jakie ona rodzi, były powodami, dla których proponowano różne nieklasyczne definicje prawdy.
- Zarzuty te spotykały się jednak z obroną, a klasyczna definicja prawdy nie została bynajmniej porzucona.

Antyrealistyczne teorie prawdy

- Antyrealistyczne teorie prawdy to rzecz jasna takie, które nie są realistycznymi teoriami prawdy ☺. Mamy tutaj sporą różnorodność odmian.
- W poszczególnych antyrealistycznych teoriach prawdy twierdzi się, że **prawdziwość polega na czymś innym niż zgodność z rzeczywistością** i proponuje się rozmaite **nieklasyczne definicje prawdy**. Zwolennik definicji nieklasycznej zawiera z nami umowę: odtąd pod pojęciem prawdy będę rozumiał to-a-to. To coś nie jest oznaka zgodności z rzeczywistością; przeciwnie, na tym właśnie polega prawdziwość.
  - Na ile jest w tym konsekwentny, to inna sprawa ☺

Antyrealistyczne teorie prawdy: teorie epistemiczne

- W obrębie tzw. **epistemicznych teorii prawdy** przyjmuje się, że *zdanie jest prawdziwe wtedy i tylko wtedy, gdy można uprawomocnić jego akceptację*.
- Dopuszcza się, że zdania różnych typów mogą mieć różne warunki prawomocnej akceptowalności.

Przykład epistemicznej teorii prawdy: koherencyjna teoria prawdy

- Przykładem epistemicznej teorii prawdy jest tzw. **koherencyjna teoria prawdy**. Zasadnicza idea proponowanej w jej obrębie koherencyjnej definicji prawdy jest następująca: *prawdziwość polega na zgodności zdań między sobą*.
- Mówiąc nieco bardziej ściślej, zdanie jest prawdziwe w sensie koherencyjnym wtedy i tylko wtedy, gdy należy ono do *spójnego systemu zdań*. System zdań jest spójny, jeśli jego poszczególne elementy się wzajemnie uzasadniają: każde zdanie przemawia na korzyść wszystkich pozostałych, a usunięcie dowolnego zdania systemu osłabia uzasadnienie pozostałych zdań.

Antyrealistyczne teorie prawdy: teorie pragmatyczne

- Innego przykładu antyrealistycznych teorii prawdy dostarczają tzw. **teorie pragmatyczne**. Zasadnicza idea jest tu następująca: *prawdziwość polega na użyteczności*.
- Teorie pragmatyczne uważają prawdziwość za własność przekonań, a nie zdań.
- *Przekonanie jest prawdziwe (w sensie pragmatycznym) wtedy i tylko wtedy, gdy jest ono użyteczne.*

Antyrealistyczne teorie prawdy: teorie pragmatyczne

- Pojęcie użyteczności bywało tu rozumiane rozmaicie. Przykładowo, użyteczność przekonania może polegać na tym, że:
  1. umożliwia ono skuteczne działanie lub
  2. pozwala ono wyjaśnić to, co głoszą inne przekonania lub
  3. pozwala ono trafnie przewidywać.
- **Uwaga:** podana lista nie prezentuje wszystkich, historycznie danych sposobów rozumienia pojęcia użyteczności przekonania.

Uwagi

- Przedstawiony przegląd teorii/ definicji prawdy nie jest kompletny. Pewne dalsze koncepcje zostaną zaprezentowane na następnych wykładach.
- Należy pamiętać, że prawdę uważamy za naczelną wartość poznawczą. Tak więc opowiedzenie się za którąś z definicji prawdy jest w istocie wyborem celu aktywności poznawczej.

Dodatek: deflacjonizm

- **Deflacjonizm** w teorii prawdy to stanowisko, zgodnie z którym wyrażenie „jest prawdziwe” nie jest orzecznikiem, a zatem nie ma takiej cechy, jak prawdziwość. To wszystko, co możemy powiedzieć za pomocą zwrotu „jest prawdziwe” i podobnych, możemy też powiedzieć bez nich. Przykładowo, wypowiedź:

(a) *Zdanie „Kognitywistyka jest trudna” jest prawdziwe.*

wyraża to samo, co zdanie:

(b) *Kognitywistyka jest trudna.*

Deflacjonizm spotkał się z wieloma zarzutami. Oto jeden z nich: nie wiadomo, jak wyeliminować zwrot „jest prawdą” ze zdania typu:

(c) *Wszystko, co mówi profesor, jest prawdą.*